

Antwerps zoutvat van Geeraert de Rasier

UITZONDERLIJK TOPSTUK IN HET BEGIJNHOFMUSEUM

Zoals bekend zijn in het Begijnhofmuseum van Turnhout heel wat fraaie voorwerpen te bewonderen, waaronder enkele kunstzinnige topstukken. We denken dan in de eerste plaats aan het alom bekende en in deze krant al vaak ter sprake gekomen 'Responsoriaal Processionale' (zie onder meer *Begijnhofkrant* 67, lente 2020), een liturgisch muziekhandschrift dat nog altijd niet al zijn geheimen heeft prijsgegeven. Minder opvallend, maar daarom niet minder fraai vormgegeven en van hoge artistieke waarde is het cilindrische zilveren zoutvat van 12 cm hoog van de Antwerpse zilversmid Geeraert de Rasier, dat dateert uit 1580/1581 en dat in de schatkamer van het Begijnhofmuseum te zien is.

Zout was in vroegere tijden lang niet overal beschikbaar en dus een erg kostbaar product. De status van iemand was zelfs af te lezen aan de plaats aan tafel ten opzichte van het zout. Zout was dus niets minder dan een luxeproduct en dat verklaart waarom het hier niet gaat om een banaal gebruiksvoorwerp, maar om een echt topstuk van edelsmeedkunst.

Meesterteken ontcijferd

Vaak is het niet zo duidelijk door wie dergelijke kleinoden werden vervaardigd. Kunstkenner gaan dan op zoek naar meestertekens, die vaak aan de onderzijde of achterzijde van het voorwerp zijn aangebracht. Maar ook die geven vaak niet meteen uitsluitend, waardoor soms allerlei tegenstrijdige beschrijvingen verschijnen. Wat het zoutvat betreft, lanceerde Piet Baudouin, ereconservator van de Provinciale Musea van Antwerpen, in 1964 de hypothese dat het onduidelijke meesterteken op de bodem waarschijnlijk een pluim voorstelde, die dan zou refereren naar de zilversmid Johan Pluym (leerjongen in 1587 en nog werkzaam in 1627), terwijl de jaarletter T in het cartoucheschild zou overeenstemmen met het decanaat 1604/1605. Zo staat het zoutvat beschreven in de tentoonstellingscatalogus *De Gedekte Tafel* (Sterckshofmuseum Deurne, 1964, nr. 108).

Grondiger onderzoek naar aanleiding van de tentoonstelling *Werken en kerken* in het Bijlokemuseum in Gent in 1984, naar aanleiding van 750 jaar begijnhofleven in Gent (1234-1984), gaf aanleiding tot een nieuwe interpretatie. Nu is Baudouin ervan overtuigd dat hij het meesterteken juist heeft kunnen aflezen en omschrijft hij het als 'een rozentakje in een uitgesneden schild'. Hij wist ook dat dit het meesterteken was van

Geeraert de Rasier (1536-1587). Volgens een betalingspost uit de Antwerpse stadsrekeningen 1582/1583 leverde deze zilversmid als geschenk van de Staatsgezinde magistratuur aan de afgaande commissarissen voor de religievrede negen 'silvere vergulde schalen' af, waarvan er nog twee bestaan. Omdat Geeraert de Rasier in 1587 overleden is, behoort de op het zoutvat ingeslagen jaarletter T dus tot een vroegere alfabetreeks dan eerder verondersteld werd. Ze stemt dan overeen met het decanaat 1580/1581. Kortom, het Turnhoutse Begijnhofmuseum bezit een van de relatief weinig bewaarde Antwerpse zilveren kunstwerken uit de 16de eeuw.

Uniek exemplaar

Het Turnhoutse zoutvatje is tot nu toe het enige bekende 16de-eeuwse zilveren exemplaar uit de Zuidelijke Nederlanden. Zoutvaten komen echter wel geregeld voor in inventarissen. Naast grotere pronkstukken, versierd met email en edelstenen, waren er heel wat voorzien van een deksel. Naast de meer eenvoudige zeszijdige en vierkante zoutvaten worden ook cilindrische vermeld, zoals bijvoorbeeld 'een rond hoog soutvat, silver verguld, hebbende wortelen, tacken ende bladeren buytenom verheven' in een deel-

ventaris bij het testament van 25 mei 1555 van Elisabeth van Culemborg, gravin van Hoogstraten. Of 'een rondt silveren soutvat met vergulde canten' in de op 25 mei 1595 gedateerde boedelbeschrijving van bisschop Levinus Torrentius van Antwerpen. Dergelijke cilindrische zoutvaten zijn ook afgebeeld op 16de-eeuwse schilderijen, onder meer op

Cilindrisch zoutvat op arendvoetjes, met graveerd monogram IVB-zilver, Antwerpen, 1580/1581 van de hand van Geeraert de Rasier.

In de schatkamer van het Begijnhofmuseum van Turnhout zijn naast het zoutvaatje (links op de foto) nog enkele andere fraaie zilveren voorwerpen te bewonderen. Foto: Stadsarchief Turnhout, fotocollectie nr. 6827.

het *Laatste Avondmaal* uit 1575 van Willem Key (Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen), een *Laatste Avondmaal* dat aan Frans Francken I (1542-1616) wordt toegeschreven (Veiling Paleis voor Schone Kunsten, Brussel, 1959) of het door Karel van Mander geschilderde *Laatste Avondmaal* (Veiling L. Spik, Berlijn, 1965).

Maar naast deze cilindrische zoutvaten op standring, de meeste onversierd, enkele met gedreven of gegraveerde wand, waren er ook die, zoals het Turnhoutse exemplaar, steunen op voetjes in diervorm. Zo wordt onder meer een klein zoutvat met bolplooien en steunend op drie kleine leeuwen beschreven in een inventaris uit ca. 1525 van het zilverwerk van Margaretha van Oostenrijk in Mechelen. Eveneens 16de-eeuws zijn de exemplaren 'op leeuwkes' die vermeld worden in de boedelbeschrijving van bisschop Joannes Miraeus van Antwerpen, opgesteld op 19 januari 1611, en de twee ronde zilveren zoutvaten 'onder met voetkens wesende leeuwkes' genoteerd in de inventaris van het sterfhuys van wijnhandelaar Hans Kner, overleden op 9 april 1613. Dit cilindrisch, afgewogen renaissance-type van zoutvat, meestal met gedreven ornament op de wand, vindt men ook terug op tal van Antwerpse schilderijen

uit de eerste helft van de 17de eeuw. Er kan onder meer verwezen worden naar werken van Jacob van Hulsdonck (*Stilleven*), Clara Peeters (*Stilleven*), Jacob Jordaens (*Driekoningenfeest*), Jacob van Es (*Stilleven*) en Joris van Son (*Stilleven*). Een dergelijk stuk uit deze periode is intussen nog niet opgedoken.

Fraaie bewerking

Al die vaststellingen onderstrepen de uitzonderlijke waarde van het Turnhoutse exemplaar, dat bovendien fraai bewerkt is. Op drie gegoten arendjes met gespreide vleugels rust een breed geprofileerde voetring. Dezelfde brede profileringen sluiten aan de bovenzijde van de holle cilinder de omlopende reliëffries af. In een breed heuvelend landschap, waar op de achtergrond een rivier langsheen een stad kronkelt, werd tussen enkele bomen op de voorgrond het verhaal van het voorgenomen *Offer van Isaac door Abraham* in laagrelief uitgebeeld. De hele voorstelling is ongetwijfeld geïnspireerd door een schilder of tekenaar of is een min of meer vrije interpretatie naar een prent.

Een ander topstuk van de Antwerpse zilver-smid Geeraert de Rasier is deze fraaie 'tazza', een schotelvormige, ondiepe drinkschaal op een hoge voet die vooral in de renaissance vaak werd gebruikt, uit het archief van het Museum Boijmans Van Beuningen in Rotterdam.

Een vrij gelijkaardige voorstelling, maar minder in de breedte uitgewerkt dan op de fries van het zoutvat, geeft een naar Maarten de Vos door Antoon Wierix gesneden kopergravure met *Abraham offert Isaac*. Deze prent werd echter pas in 1585 uitgegeven, dus nadat het Turnhoutse zoutvaatje gemaakt werd. Het is niet uitgesloten dat Geeraert de Rasier rechtstreeks gewerkt heeft naar een tekening van Maarten de Vos of een andere ontwerper. Maar een andere, nog terug te vinden prent kan ook model hebben gestaan.

Naar de juiste betekenis van het boven in de fries, juist onder de profielrand gegraveerde monogram IVB kan voorlopig slechts worden gegist. Het kan verwijzen naar de *inven-*

tor of reële uitvoerder van het reliëf. Het kunnen ook de initialen zijn van een eigenaar van het zoutvaatje. Een open vraag blijft ook hoe het stuk in het begijnhof van Turnhout is terechtgekomen. Een begijn zal het wel als erfstuk hebben meegebracht, vermoedelijk in de eerste helft van de 17de eeuw. Het Turnhoutse pronkstukje is niet alleen van uitzonderlijk belang als enige bekende 16de-eeuwse zilveren zoutvaatje uit de Zuidelijke Nederlanden. Het is tevens het enige in ons land bewaarde werk van een van de belangrijkste Antwerpse zilvermeden uit de tweede helft van de 16de eeuw.

Wie was Geeraert de Rasier?

Geeraert de Rasier werd geboren in Luik als zoon van Dierick de Rasier in 1536. Net als zijn broer Hendrik, ook edelsmid, werd hij door het bloeiende Antwerpen aangetrokken. Hij werd er vrijmeester zilver-smid vermoedelijk in 1560 en een jaar nadien zilver-smid poorter. In 1562 trouwde hij met Christina Briers, dochter van Gheerd Briers. Zoals heel wat edelsmeden in de 16de eeuw speelde hij ook een rol in de organisatie van het muntwezen. Zo werd hij in 1572 aangesteld tot muntmeester-generaal extraordinaris, wat inhield dat hij medeverantwoordelijk werd voor de controle van de muntateliers in de Nederlanden. In die functie was hij ook rechtstreeks betrokken bij het reilen en zeilen van de Antwerpse Munt in deze moeilijke tijden. Het verklaart ook dat hij leverancier was van heel wat penningen en medailles aan de magistratuur tijdens het Staatsbewind.

Overigens bleef hij tijdens zijn vrijmeesterschap onafgebroken als zilver-smid actief. Hij liet ook geregeld leerjongens inschrijven die hem kwamen helpen in zijn atelier. Anderzijds is het verwonderlijk dat een zo aanzienlijk edelsmid als hij nooit deken van de goudsmiden schijnt geweest te zijn. Financieel ging het hem alleszins voor de wind, want op 18 augustus 1574 kocht hij drie huizen met tuin aan de zuidzijde van de Meir. In één ervan, 'De Keerskorf', zal hij voortaan wonen en werken. In 1587 overleed hij en zoals gebruikelijk werd zijn uitvaart op 28 december 1587 door het goudsmidenambacht bijgewoond. Zijn vrouw zou hem nog vele jaren overleven en de definitieve regeling van zijn nalatenschap gebeurde pas in 1614-1615. Van zijn zes kinderen werden twee zonen eveneens zilver-smid. Zo werd de familietraditie in ere gehouden.

Guido Theunissen

Bron

P. Baudouin, 'Een Antwerps zoutvat 1580-81 van Geeraert de Rasier in het Begijnhofmuseum te Turnhout', in: *Taxandria*, Jaarboek van de Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring van de Antwerpse Kempen, 1985, Nieuwe Reeks LVII